

ADELINA ÇERPJA

**PËRNDARJA E NJOHURIVE GJUHËSORE
NË PROGRAMIN INTEGRAL TË LËNDËS “GJUHË SHQIPE”
NË ARSIMIN BAZË**

*Fëmija nuk është një vazo për t’u mbushur, por një zjarr për
t’u ndezur.*

Plutarku

Dhe për ta ndezur këtë zjarr te nxënësit, pra për t’i aftësuar dhe pajisur ata me kompetencat që synon arsimi parauniversitar, të cilat mundësojnë menaxhimin e situatave të ndryshme në një shoqëri demokratike, lënda *Gjuhë shqipe*, e cila quhet kështu nga klasa e dytë e shkollës bazë fillore deri në shkollën e mesme të lartë, është ndërtuar duke pasur parasysh pesë kompetenca: të dëgjuarit e teksteve të ndryshme, të folurit për të komunikuar dhe për të mësuar, të lexuarit e teksteve letrare dhe jolettrare, të shkruarit për qëllime personale e funksionale dhe përdorimi i drejtë i gjuhës. Kjo lëndë zhvillohet përgjatë nëntë viteve të këtij arsimi dhe zë afërsisht 1/4 e kurrikulës.

Sipas vlerësimit ndërkombëtar PISA (paraqitur në grafikun e mëposhtëm), rezultatet e Shqipërisë, në të dhënat e fundit të vitit 2018, me gjithë ndonjë përmirësim të lehtë, janë tepër të ulëta: të gjithë parametrat janë nën mesataren e vendeve të OECD-së)¹.

¹ <https://www.compareyourcountry.org/pisa/country/alb?lg=en>

Shqetësuese është jo thjesht gjendja, por veçanërisht prirja në vite e performancës së nxënësve 15-vjeçarë në Shqipëri në Lexim, Matematikë dhe Shkencë, e paraqitur më poshtë po sipas matjeve të këtij vlerësimit PISA.

Sipas *Strategjisë së zhvillimit të arsimit parauniversitar, për periudhën 2014–2020* të botuar në *Fletoren zyrtare* në janar 2016, u planifikua që nga viti 2015 e në vijim të sigurohen tekstet shkollore të reja dhe të njësuara, sipas qasjes së re kurrikulare, për të gjitha nivelet arsimore. Dhe kjo u realizua: u arrit që në vitin 2019 në të gjitha nivelet e arsimit parauniversitar të jetë zbatuar kurrikula e re që zbatohet në kompetenca. Këto tekste, duke u futur një nga një në secilin cikël shkollor, qenë parashikuar për t’u pilotuar në periudhën 2014-2018 prej tri institucioneve kryesore të varura nga MARS: Instituti i Zhvillimit të Arsimit, Drejtoritë Arsimore Rajonale dhe shkollat.

Pse lindi nevoja për këtë kurrikulë të re?

Prirja për të dhënë gjithçka rreth gjuhës i ka shoqëruar që herët programet e tekstet tona dhe kjo është paraqitur si shqetësim nga

studiuesit e mësimdhënësit dhe në revistën “Gjuha shqipe dhe letërsia në shkollë”, botim i sektorit të botimeve të Institutit të Studimeve Pedagogjike. Numri i saj i parë doli në vitin 1966 dhe vijoi të botohej deri në vitin 1989. Siç kemi theksuar në një punim të mëparshëm, pothuajse në të gjithë artikujt gjuhësorë e metodikë të këtij periodiku çështjet gjuhësore gërshetohen me probleme metodike të mësimit të gjuhës shqipe në arsimin tetëvjeçar. “Vlerat e këtij periodiku qëndrojnë në faktin se, krahas njohurive teorike, jepen shpjegime, udhëzime e shembuj praktikë për planifikimin e lëndës dhe të njohurive të reja në një orë mësimi, për metodat dhe format e zgjedhura në etapa të ndryshme të orës së mësimit dhe për aspektet në të cilat mësuesi duhet të përqendrojë punën e tij, në mënyrë që mësimi i gramatikës të mos shihet si qëllim në vetvete, por i lidhur ngushtë me krijimin e shprehive gjuhësore.”²

Nisur nga programi i lëndës së gjuhës, i cili është botuar i plotë dhe i detajuar për çdo temë në çdo vit shkollor³, vihet re se janë përfshirë edhe tema të cilat nuk janë në programet e sotme mësimore. P.sh. në rastet e analizuara në një artikull përmendet tema “*Fjalët dhe fjalitë e ndërmjetme*”, të cilën nuk e ndeshim në tekstet e sotme ndoshta për arsyen se nuk u përket njohurive bazë. Po ashtu, në një artikull përmendet si temë mësimi “*Përdorimet stilistikore të parafjalëve*”, por nga propozimet dhe argumentet e dhëna nga studiuesi Xh. Lloshi në disa artikuj për dhënien e njohurive stilistikore në tekstet shkollore, këto dhe të gërshetuara në orët e gjuhës dhe të leximit, duket që tema të tilla nuk kanë qenë as në programet e atëhershme.⁴

² Anila Çepani – Adelina Çerpa, “Roli i revistës “Gjuha dhe letërsia në shkollë” në zgjerimin e njohurive gjuhësore të mësuesve”. *Konferenca shkencore mbarëshqiptare “130 vjet Mësonjëtorja e Parë Shqipe – vatër e arsimimit, emancipimit dhe ngritjes së vetëdijes kombëtare”* (përmbledhje materiale), Universiteti “Fan S. Noli”, Fakulteti i Edukimit dhe i Filologjisë, Korçë, ISBN 978-9928-245-16-8, tetor 2017, f. 12.

³ *Gjuha shqipe dhe letërsia në shkollë*, botim i sektorit të botimeve të Institutit të Studimeve Pedagogjike, nr. 11, f. 5-72.

⁴ Anila Çepani – Adelina Çerpa, “Roli i revistës “Gjuha dhe letërsia në shkollë” ..., *art. i cit.*, f. 14.

Kurrikula e Arsimit Parauniversitar dhe procesi i nxënies janë rregullisht objekt i kritikave dhe i sugjerimeve të vazhdueshme, të cilat ndikojnë në përmirësimin e saj. Rikonceptimi i programeve të gjuhës shqipe në arsimin parauniversitar është kërkuar prej vitesh nga shumë studiues, specialistë e mësues. Që në vitin 1985, theksohet: “Programi i lëndës së gjuhës shqipe, si një program linear dhe koncentrik, është ndërtuar në mënyrë të atillë që krijon mundësinë e marrjes së njohurive të reja shkallë-shkallë dhe thellimin e zgjerimin e vazhdueshëm e sistematik të njohurive të mëparshme. Ky program në përgjithësi, siguron vijueshmëri në të mësuarit e gjuhës shqipe. Por, që të përvetësohet tërësisht dhe aktivisht lënda, që nxënësit të marrin formimin gjuhësor dhe të pajisen me kulturë të plotë gjuhësore, të njohin thesarin e gjuhës shqipe dhe të gjitha mundësitë shprehëse të saj, të zotërojnë normat gramatikore dhe leksikore të gjuhës letrare, të përvetësojnë një nivel praktik të përdorimit të gjuhës, është e domosdoshme që ky program, gjatë zbatimit të çlirohet nga përshkrimi i sistemit gramatikor të gjuhës shqipe.”⁵

Rikonceptimi i programeve të gjuhës shqipe në arsimin parauniversitar është kërkuar prej vitesh nga shumë studiues, specialistë e mësues. Në vitin 2010, Departamenti i gjuhës shqipe pranë FHF-së, UT, organizoi konferencën ndërkombëtare me temë “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”, në të cilën një prej nevojave të ngritura nga disa pjesëmarrës ishte dhe kurrikula e re. Konkretisht A. Jubani⁶ theksoi se programet e gjuhës në shkollën nëntëvjeçare dhe të mesme në linjat kryesore duhet të përgatiten jo klasë pas klase, por njëherazi sipas cikleve, në mënyrë që të ketë një logjikë dhe një vijimësi nga njëri cikël në tjetrin dhe nga njëra klasë në tjetrën. Madje për të mbërritur në një program sa më të mirë, duhet parë mundësia edhe për një

⁵ Lumnie Radovicka, “Gjuha shqipe dhe letërsia në shkollë” 10, *SHBLSH*, 1985 f. 12-21.

⁶ Aljula Jubani-Bengu, “Shkolla shqiptare, shoqëria shqiptare dhe gjuha shqipe sot”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*, botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV f. 18.

konkurrim programesh, ku të aktivizohen qendra të ndryshme universitare në bashkëpunim me institucionet pedagogjike.

Sipas R. Memushajt⁷, jo të gjitha degët e gjuhësisë kanë ecur njëjloj. Morfologjia, gramatika historike dhe leksikologjia kanë qenë më përpara se fonologjia apo sintaksa dhe ky shpërpjesëtim vijon të ruhet edhe sot në programet dhe në tekstet universitare, duke u pasqyruar medoemos edhe në tekstet e gjuhës për nivelet më të ulëta.

Ndërsa Sh. Islamaj shpreh shqetësimet për gjendjen e teksteve shkollore parauniversitare në Kosovë, problematika e të cilave vihet re dhe në tekste në Shqipëri. Për studiuesen, “Standardet për hartimin e tekstit mësimor duhet të përmbushin edhe kërkesa të tjera psikologjike – të nxisin mësimin më të lehtë dhe zhvillimin e mendimit kritik tek nxënësit. Kjo nënkupton edhe dallimin e nocioneve dhe fakteve qenësore, shtrimin e çështjeve kritike, kërkimin e informacioneve, verifikimin e supozimeve dhe zbatimin e njohurive dhe aftësive në zgjidhjen e problemeve. Tekstet tona mësimore të gjuhës e të letërsisë nuk përmbushin shpesh këto kërkesa.”⁸

L. Rugova⁹, pasi vlerëson konceptimin e ri teorik të mësimdhënies në nivelet parauniversitare, e quan praktikisht të vështirë për t’u realizuar. Sipas saj ideale do të ishte që përvetësimi i njohurive gjuhësore, konkretisht atyre gramatikore të shihet si përfitimi i një shkathtësie të kombinuar me lexim apo me shkrim dhe që kanalizohet e filtrohet mirë nga mësimdhënësi i lëndës me qëllim të realizimit të një procesi të komunikimit. Ajo, pasi thekson se gramatika duhet shpjeguar e integruar me shkathtësitë e tjera gjuhësore, shtron një sërë pyetjesh që lidhen me tekstet, programet e mësimdhënien: “Pse pikërisht kjo strukturë duhet të shpjegohet? A është e domosdoshme të mësohet në këtë moshë të nxënësve? Çfarë

⁷ Rami Memushaj, “Përditësimi i programeve të lëndëve gjuhësore – kërkesë e ngutshme”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë ...”*, vep. e cit., f. 73.

⁸ Shefkije Islamaj, “Edukimi gjuhësor dhe estetik në tekstet e gjuhës dhe të letërsisë në Kosovë.” *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë ...”*, vep. e cit., f. 38.

⁹ Linditë Sejdiu – Rugova, “Mësuesi, mësimdhënia, të nxënit. Mësimdhënia dhe të nxënit e gramatikës në shkollë”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë ...”*, vep. e cit., f. 203-204.

efekti ka mësimi i strukturës apo i funksionit të caktuar gramatikor në kulturën e përgjithshme të nxënësve? Në çfarë mase apo sasi duhet të shpjegohet një fenomen i caktuar gramatikor? etj.”, përgjigjet e të cilave përbëjnë sfidën e vërtetë në mësimnxënien e gjuhës shqipe.

Prej disa studiuesve në këtë konferencë u theksua rëndësia e madhe që ka përcaktimi i kujdesshëm i njohurive gjuhësore duke respektuar grupmoshat dhe aftësitë psikopedagogjike të nxënësve. Sipas E. Hysës¹⁰, “Hartuesit e teksteve dhe botuesit mendoj se nuk kanë ende të dhëna, p.sh., për numrin mesatar të fjalëve me të cilat nxënësit nisin mësimin në klasën e parë dhe cili është volumi gjuhësor i ri që do t’u jepet atyre që nga klasa e parë, jo vetëm nëpërmjet librave të gjuhës, por edhe nëpërmjet librave të lëndëve të tjera. Kjo shtrun para didaktëve, metodistëve e studiuesve leksikografë hartimin e fjalorëve të librave shkollorë, për t’u orientuar për vëllimin e njohurive gjuhësore që merr ose duhet të marrë nxënësi në çdo vit shkollor në ciklin e ulët.”

Këtë çështje e kanë prekur dhe më parë studiues të tjerë, si p.sh. Petrit Kotri e Tefë Topalli¹¹: “Problemin e shtruar e lidhim pikërisht me këtë stad edukimi, pasi, siç dihet, përparësitë në studimin e kompetences komunikative të moshës 10 – 14- vjeçare kanë të bëjnë me kërkimet psikolinguistike, ku është vërtetuar se në këtë etapë moshore përfundon marrja e modeleve bazë të një gjuhe. Kjo është quajtur periudhë kritike në zhvillimin evolutiv të fëmijës, gjatë të cilit edukimi gjuhësor përcakton strategjinë e mëvonshme të pjekurisë e të përsosjes gjuhësore. ...

Pasi vlerëson reformat e marra në kohë, Mimoza Gjokutaj¹² thekson nevojën dhe rëndësinë që ka rishikimi i programeve dhe i kurrikulave profesionale në fushën e mësuesisë, e konkretisht të

¹⁰ Enver Hysa, “Altertekstet dhe integrimi i gjuhes me leximin në ciklin fillor”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë ...”*, vep. e cit., f. 136.

¹¹ Petrit Kotri – Tefë Topalli, “Gjuha dhe ligjërimi në shkollë në kuadrin e shqipes standarde”. *Gjuha jonë*. Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2003, nr. 1-2, f. 87.

¹² Mimoza Gjokutaj, “Mësuesi i gjuhës shqipe përballë problemeve aktuale të mësimdhënies dhe të mësuarit”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë ...”*, vep. e cit., f. 30.

gjuhës shqipe, duke nisur që në fakultetet e edukimit, për të vijuar me përparimin e zhvillimit profesional të mësueseve.

Çështje të ndryshme të programeve dhe teksteve shkollore të gjuhës shqipe u bënë objekt trajtimi edhe në një seancë të posaçme të konferencës shkencore *“Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit”* të organizuar në 2011 nga Qendra e Studimeve Albanologjike.

Ali Jashari¹³ bën një përmbledhje të problemeve të vëna re në tekstet shkollore. Ai veçon konkretisht prirjen e programeve dhe teksteve shkollore për të dhënë sa më shumë njohuri teorike, shpesh të vështira, të përsëritura, të pasqaruara si duhet, si dhe laramaninë e terminologjisë shkencore, e cila krijon çoroditje tek nxënësit.

Abdulla Ballhysa, pasi bën një përshkrim të teksteve shkollore të gjuhës në vitet '90 dhe risive që ato sollën, ndalet në gjendjen e tyre aktuale, të cilën e konsideron kritike. Sipas tij, në tekstet e gjuhës shqipe nuk merret parasysh detyrimi kryesor i kurrikulës: *“... konceptimi i lëndës së gjuhës shqipe do të jetë: vendosja e njohurive gramatikore në shërbim të shprehive komunikuese, pra nuk do të niset nga gramatika për të mësuar gjuhën, por përmes gjuhës do të shkohet drejt saj.”*¹⁴

Por, prej vitesh, ndryshimi në mënyrën se si konceptohet gjuha, si ajo jeton dhe funksionon, ka pasur ndikimet edhe në mësimdhënie dhe siç e ka vënë në dukje prof. T. Plangarica¹⁵: “Kjo mënyrë e konceptimit të gjuhës, e gjallimit dhe e funksionimit të saj ka ndikuar më tej edhe në mësimdhënie, ku qysh prej gati dy dhjetëvjeçarësh, në vijimësi, në vende si Franca, Gjermania etj. po mbizotëron ideja se qëllimi i mësimdhënies së gjuhës amtare (por

¹³ Ali Jashari, “Shqipja në “shtratin e Prokrustit” dhe përdorimi i shqipes standarde në tekstet shkollore”. *Konferenca shkencore “Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit”*. Qendra e Studimeve Albanologjike. Tiranë, 2011, f. 480-481.

¹⁴ Abdulla Ballhysa, “Përvetësimi i rikonceptuar i standardit në shkollën shqiptare”. *Konferenca shkencore “Shqipja në etapën e sotme ...”*, vep. e cit., f. 516.

¹⁵ Tomorr Plangarica, “Mbi disa tregues të aspektit “normativ” në mësimdhënie e sotme të gjuhës shqipe”. *Konferenca shkencore “Shqipja në etapën e sotme ...”*, vep. e cit., f. 500.

edhe gjuhës së huaj) nuk është njohja dhe përvetësimi i njohurive që përshkruajnë sistemin, por është zotërimi i diskursit/përftesave ligjërimore dhe formave të ndryshme të tij, që mundëson komunikim të suksesshëm në situata të ndryshme komunikative”.

Tashmë, në vitin 2020, është arritur që në të gjitha nivelet e arsimit parauniversitar të jetë zbatuar kurrikula e re, e cila synon të zhvillojë kompetencat kyçe sipas standardeve europiane. Filozofia e re kurrikulare kërkon kalimin nga kurrikula me në qendër mësuesin në kurrikulën me në qendër nxënësin. Vetë hartuesit e kësaj reforme janë shprehur: Element i rëndësishëm i reformës është reforma e kurrikulës¹⁶. Deri më sot kurrikula ka qenë e organizuar në programe të lëndëve të veçanta, të cilat strukturoheshin kryesisht më vete, të palidhura me njëra-tjetrën, që vinin theksin te formimi teorik dhe më pak tek ai praktik. Shpesh mungonte koherenca vertikale dhe horizontale mes tyre, ishin të mbingarkuara dhe jo të përshtatshme me nivelin e zhvillimit moshor të nxënësve. Shkalla e integritetit ishte e ulët, për pasojë nxënësit nuk arrinin të zgjidhnin një problem në situata komplekse.

Reforma e kryer ka synuar që kurrikula të zhvillojë kompetencat kyçe evropiane, që nxënësit tanë të jenë të aftë të zgjidhin problemet komplekse të jetës së sotme si në nivel personal, ashtu edhe në nivel kombëtar e global. Me anë të saj sigurohet arsimimi cilësor dhe i barabartë për çdo pjesëtar të shoqërisë, pavarësisht nga përkatësia etnike, seksi, pozita shoqërore dhe ndryshime të tjera.

Megjithëse nuk mund të themi se reforma kurrikulare e arsimit të mesëm të lartë dhe ajo e arsimit bazë arritën të zhvillojnë një kurrikulë bashkëkohore me bazë kompetencat, ashtu siç po zbatohet aktualisht në vendet e BE-së e më gjerë, duhet të vlerësojmë dhe arrijtjet e ndryshimet e saj pozitive. Struktura e kurrikulës së re u organizua sipas shkallëve dhe fushave të nxënies, duke u bazuar në karakteristikat e zhvillimit moshor të nxënësve dhe këtyre kompetencave kyçe:

1. Kompetenca e komunikimit dhe e të shprehurit
2. Kompetenca e të menduarit

¹⁶ <https://izha.edu.al/new/2017/03/21/reforma-kurrikulare/>

3. Kompetenca e të mësuarit për të nxënë
4. Kompetenca për jetën, sipërmarrjen dhe mjedisin
5. Kompetenca personale
6. Kompetenca qytetare
7. Kompetenca digjitale

Për secilën nga fushat e të nxënit, Gjuhët dhe komunikimi, Matematikë, Shkencat e natyrës, Shoqëria dhe mjedisi, Arte, Edukim fizik, sporte dhe shëndet, Teknologji dhe TIK, u përcaktuan rezultatet e pritshme për të nxënin.

Programi i lëndës së gjuhës shqipe sipas kësaj kurrikule i përmbahet parimit të rimarrjes së njohurive, duke i zgjeruar dhe thelluar ato, pra nxënësi i merr gradualisht njohuritë e reja duke thelluar e zgjeruar vazhdimisht njohuritë e mëparshme. Nga pesë kompetencat e lëndës, ne jemi ndalur te *Përdorimi i drejtë i gjuhës* dhe tematikat e saj, të cilat, në shkallë të ndryshme dalin në renditje të larmishme: *Fonetikë e fonologji, Morfologji, Sintaksë, Leksikologji dhe semantikë, Drejtshkrim, Fjalëformim*.

Një tematikë tjetër që nuk është e listuar si të tjerat është dhe pikësimi, i cili del në njohuritë e dhëna jo si tematikë më vete, por në tematikën *Drejtshkrimi* ose te kompetenca *Të shkruarit*. Duhet të kemi parasysh se në tematikën *Leksikologji dhe semantikë* ‘janë strehuar’ dhe njohuritë nga stilistika, dialektet dhe kultura e gjuhës.

Nisur nga një analizë dhe vështrim krahasues i tematikave të saj në klasa të ndryshme, po parashtrojmë të sintetizuara disa çështje të rëndësishme që mendojmë se duhen pasur parasysh për përditësime të mundshme në të ardhmen, sigurisht pa mohuar rëndësinë e kurrikulës së re, përmirësimin që solli në tekstet e reja të arsimit parauniversitar,

1. Është shumë e rëndësishme që programet të mos hartohen vit pas viti, por të hartohet që në fillim një program integral, sipas të gjitha shkallëve, koherent në të dyja boshtet: horizontal dhe në atë vertikal, në të cilin të realizohen lidhjet organike të niveleve të ndryshme.

➤ Siç është e shprehur qartë dhe në *Kornizën kurrikulare*, një nga parimet kryesore të kurrikulës së re është vijimësia, pra “Nxënësit zhvillohen dhe nxënë me ritme dhe mënyra të ndryshme, duke i ndërtuar njohuritë e tyre mbi bazën e njohurive dhe përvojës së

tyre të mëparshme”. Kjo është e dukshme dhe në zbërthimin që i është bërë kompetencës *Përdorimi i drejtë i gjuhës*, por herë pas herë duket se rimarrja ka mbetur thjesht një përsëritje. Kjo është më e theksuar në klasën e nëntë, si klasa përmbyllëse e shkollës së mesme të ulët, por në të cilën duhet pasur parasysh se orët për përsëritjet e njohurive gjuhësore janë të planifikuara dhe nuk duhen ngatërruar me orët për dhënien e njohurive të reja. Për ilustrim po sjellim:

- klasifikimin në klasa të fjalëve të ndryshueshme dhe të pandryshueshme, që jepet në çdo klasë të shkollës së mesme të ulët deri në vitin e parë të shkollës së mesme të lartë.

- shumësin e mbiemrave që nga shkolla bazë fillore në klasat 4, 5, vijon me shkollën e mesme të ulët në klasat 6, 7, 8, 9 dhe vazhdon në shkollën e mesme të lartë në klasën 10.

- formën veprorë dhe joveprorë të foljeve në klasën 9, ndërkohë që në çdo vit të shkollës së mesme të ulët janë marrë format përkatëse për secilën mënyrë.

- llojet e ndajfoljeve në klasën 9, të marra që në klasën 5, 6 dhe 8, ndërkohë kur në vend të tyre mund të jepeshin ndajfoljet sipas ndërtimit.

- kategoritë gramatikore të përemrit në klasën 9, ndërkohë që nxënësi i ka marrë çdo vit llojet e përmrave, me përjashtim të përemrit të pacaktuar.

- gjymtyrët kryesore të fjalisë në klasën 9, ndërkohë që i ka marrë në klasën 6, 7 dhe 8.

Këtu del dhe një çështje e rëndësishme – programi i gjuhës shqipe në shkollën e mesme të lartë. Ai nuk duhet të jetë thjesht një përsëritje e njohurive gramatikore të marra në shkallët paraprijëse (siç ilustruam më sipër), por të jetë në përshtatje me psikologjinë e zhvillimit të tyre moshor, që tashmë i ka kaluar disa faza të rëndësishme për t’u marrë në konsideratë.

➤ Nga ana tjetër është një grup njohurish që jepen përciptazi ose jepen përpara se nxënësi të ketë përvetësuar paraprakisht njohuri të tjera të domosdoshme për përvetësimin e tyre. Këto vihen re nga klasa në klasë, por dhe brenda së njëjtës klasë nga një tematikë në tjetrën ose brenda së njëjtës tematikë. Jo gjithmonë përmbajtja e shtyllës së njohurive përkon me atë të shtyllës së shkathtësive që

duhet të fitojë nxënësi (raste të cilat duken më shumë të rastësishme, por duhen ndrequr). P.sh.:

- Nuk trajtohet numërori deri në klasën 9. Dhe në klasën 9 numërori nuk listohet në shtyllën e njohurive, por jepet shkarazi në shtyllën e shkathtësive. Kjo sjell probleme dhe për dhënien e njohurive sintaksore, sepse në klasën 6 nxënësi mëson përcaktorin dhe llojet e tij dhe për përcaktorin me bashkim duhet të ketë njohuritë e duhura për numërorin.

- Në klasën 6 nxënësi mëson të gjitha kohët e mënyrës dëftore dhe lidhore, pra dhe kohët e përbëra, ndërkohë që nuk ka mësuar dy foljet ndihmëse dhe pjesoren e foljeve.

- Në klasën 7 mëson foljet gjysmëndihmëse (pa mësuar ende foljet ndihmëse dhe pasi ka mësuar mënyrën lidhore), por mendojmë që foljet gjysmëndihmëse duhen dhënë në të njëjtën klasë dhe përpara se të marrë mënyrën lidhore.

- Mungon trajtimi i përemrit vetor në klasën 6, ndërkohë që në klasën 7 duhen dhënë trajtat e tij të shkurtra, që nënkupton se përemri vetor duhej të ishte trajtuar në klasën 6.

- Në klasën 6 merr kundrinorin dhe me se shprehet ai, por ndërkohë trajtat e shkurtra të përemrit vetor, aq të rëndësishme për kundrinorin, i merr në klasën 7.

- Në klasën 6 merr përcaktorin me bashkim, për të cilin i duhen njohuri për format e pashtjelluara, të cilat i merr në klasën 9.

- Për përcaktorin me përshtatje në klasën 6 i duhen njohuri për përemrin dëftor, pronor, pyetës, të cilat i merr në klasën 7, si dhe për përemrin e pacaktuar që e merr në klasën 9.

- Në klasën 6 merr rrethanorin, me se shprehet, por ende nuk ka marrë format e pashtjelluara, të cilat i mëson në klasën 7.

- Në klasën 7 merr përdorimin e pikës, presjes dhe pikëçuditëses në llojet e ndryshme të fjalive, ndërkohë që llojet e fjalive i marrin në klasën 8 e 9.

- Në klasën 6 marrin drejtshkrimin e lidhëzave, të parafjalëve dhe të ndajfoljeve, ndërkohë që kjo njohuri duhet dhënë pasi jepen llojet e tyre sipas ndërtimit, në klasën 8 e 9.

Mendojmë gjithashtu se në tematikën *Leksikologji dhe semantikë* duhen dhënë dhe disa orë nga leksikografia, në mënyrë që

nxënësit të njohin llojet kryesore të fjalorëve, të mësojnë si punohet me ta etj.

2. Çështja e dytë e rëndësishme që duam të ngremë është përshkallëzimi i njohurive gjuhësore lidhur ngushtë me psikologjinë e zhvillimit gjuhësor të fëmijëve. Në pjesën e parë të këtij punimi sollëm disa prej qëndrimeve kritike të shtruarra më parë nga kolegët tanë në lidhje me këtë çështje. Në Shqipëri nuk kemi studime për psikologjinë e zhvillimit gjuhësor të fëmijëve të të gjitha grupmoshave, aq më tepër studime të vazhdueshme, me instrumente të standardizuara për gjuhën shqipe.

Sot kemi disa rezultate të koleges E. Kapia¹⁷ për grupmosha të caktuara, kryesisht të vogla dhe për njohuri të caktuara gjuhësore, si dhe një punim doktrate nga Stela Dhima¹⁸ për moshën parashkollore, por të dyja autorët theksojnë se këto janë fillimet e studimeve në fushën e psikologjisë së zhvillimit gjuhësor të fëmijëve në Shqipëri dhe atyre u është dashur të përdorin instrumente të konteksteve të tjera gjuhësore për të realizuar matjet e tyre.

Është shumë e rëndësishme që njohuritë gjuhësore të jepen duke u bazuar në kufijtë e perceptimit dhe të aftësive mendore të moshës së nxënësve, prandaj dhe kurrikula duhet hartuar në harmoni me veçoritë kryesore të grupmoshave dhe në varësi të aftësisë së fëmijëve për të nxënë. Janë një sërë pyetjesh që dalin, qoftë pyetje të përgjithshme që kanë të bëjnë me zhvillimin e fëmijës (dhe në këto raste kemi mundësi të shfrytëzojmë arritjet e studiuesve anembanë botës), qoftë pyetje specifike që lidhen me kontekstin shqiptar dhe janë ngushtë të lidhura me gjuhën shqipe, për të cilat duhet bërë një punë e madhe, e organizuar dhe sistematike këtu, p.sh.: Si e mëson fëmija gjuhën? Kur përfundon marrja e modeleve bazë të një gjuhe? Cili është numri i fjalëve që duhet të dijë një fëmijë gjatë viteve të

¹⁷ Enkeleida Kapia, *Psikolinguistika*. Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. Akademia e Studimeve Albanologjike. Tiranë, 2019.

¹⁸ Stela Dhima, *Zhvillimi gjuhësor dhe faktorët që e ndikojnë atë në moshën parashkollore (2-6 vjeç)*. Përmirësimi i aftësive narrative përmes leximit të përbashkët.

<http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2015/11/Doktoratura-Stela-Dhima-Fakulteti-i-Shkencave-Sociale-Departamenti-i-Psikologji-Pedagogji.pdf>

ndryshme të fëmijërisë? Kur ai është i ndërgjegjshëm për dallimin mes konkretes dhe abstraktes? Kur arrin të kuptojë se ç'tregojnë fjalë të klasave të ndryshme? Kur arrin të dallojë funksionin e fjalëve të ndryshme? Si këto dhe shumë pyetje të tjera.

Rezultatet e një pune të organizuar e sistematike në këtë drejtim do të mund të shfrytëzoheshin më së miri gjatë procesit të hartimit të programit të lëndës së *Gjuhës shqipe*, në dhënien e njohurive në përshtatje me aftësitë përvetësuese të nxënësve të grupmohave të caktuara, pa llogaritur dobinë e tyre në trajtimin e patologjive të ndryshme në komunikim.

3. Vetë hartuesit, në *Kornizën kurrikulare* shprehen se ajo është e hapur “për ndryshime dhe si e tillë, vazhdimisht u nënshtrohet rishikimeve, ndryshimeve dhe plotësimeve, në përputhje me kahet zhvillimore në arsim dhe në shoqëri në përgjithësi”.

Duke qenë se programi përbën skeletin mbi të cilin hartohen tekstet dhe tekstet janë burimi bazë i informacionit për mësuesin dhe nxënësin, e konsiderojmë shumë të rëndësishëm pilotimin e këtyre teksteve të hartuara mbi bazën e kurrikulës së re, për të orientuar si duhet politikat arsimore drejt rezultateve më të larta, ashtu siç është parashikuar dhe në *Strategjinë e zhvillimit të arsimit parauniversitar, për periudhën 2014–2020*. Kemi ç'të mësojmë dhe nga përvoja e vendeve të tjera, kryesisht europiane, të cilat kanë bërë ndryshime në sistemet e tyre arsimore në bazë të zhvillimeve dhe studimeve të reja.

BIBLIOGRAFI

Abdulla Ballhysa, “Përvetësimi i rikonceptuar i standardit në shkollën shqiptare”. *Konferenca shkencore “Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit”*. Qendra e Studimeve Albanologjike. Tiranë, 2011, f. 516.

Ali Jashari, “Shqipja në “shtratin e Prokrustit” dhe përdorimi i shqipes standarde në tekstet shkollore”. *Konferenca shkencore “Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit”*. Qendra e Studimeve Albanologjike. Tiranë, 2011, f. 480-481.

Aljula Jubani-Bengu, “Shkolla shqiptare, shoqëria shqiptare dhe gjuha shqipe sot”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*,

- botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV, f. 18.
- Anila Çepani – Adelina Çerpja, “Roli i revistës “Gjuha dhe letërsia në shkollë” në zgjerimin e njohurive gjuhësore të mësuesve”. *Konferenca shkencore mbarëshqiptare “130 vjet Mësonjëtorja e Parë Shqipe – vatër e arsimimit, emancipimit dhe ngritjes së vetëdijes kombëtare”* (përmbledhje materialesh), Universiteti “Fan S. Noli”, Fakulteti i Edukimit dhe i Filologjisë, Korçë, ISBN 978-9928-245-16-8, tetor 2017, f. 12, 14.
- Enkeleida Kapia, *Psikolinguistika*. Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. Akademia e Studimeve Albanologjike. Tiranë, 2019.
- Enver Hysa, “Altertekstet dhe integrimi i gjuhës me leximin në ciklin fillor”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*, botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV, f. 136
- Gjuha shqipe dhe letërsia në shkollë*, botim i sektorit të botimeve të Institutit të Studimeve Pedagogjike, nr. 11, f. 5-72.
- Linditë Sejdiu – Rugova, “Mësuesi, mësimdhënia, të nxënit. Mësimdhënia dhe të nxënit e gramatikës në shkollë”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*, botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV, f. 203-204.
- Lumnie Radovicka, “Gjuha shqipe dhe letërsia në shkollë” 10, *SHBLSH*, 1985 f. 12-21.
- Mimoza Gjokutaj, “Mësuesi i gjuhës shqipe përballë problemeve aktuale të mësimdhënies dhe të mësuarit”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*, botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV, f. 30.
- Petrit Kotrri – Tefë Topalli, “Gjuha dhe ligjërimi në shkollë në kuadrin e shqipes standarde”. *Gjuha jonë*. Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2003, nr. 1-2, f. 87.

- Rami Memushaj, “Përditësimi i programeve të lëndëve gjuhësore – kërkesë e ngutshme”. *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*, botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV, f. 73.
- Shefkije Islamaj, “Edukimi gjuhësor dhe estetik në tekstet e gjuhës dhe të letërsisë në Kosovë.” *Konferenca ndërkombëtare “Gjuha dhe letërsia në shkollë, politika, standarde – mësimdhënia dhe të mësuarit”*, botuar në *Studime albanologjike*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, 2010/1, Viti XV, f. 38.
- Stela Dhima, *Zhvillimi gjuhësor dhe faktorët që e ndikojnë atë në moshën parashkollore (2-6 vjeç). Përmirësimi i aftësive narrative përmes leximit të përbashkët.*
<http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2015/11/Doktoratura-Stela-Dhima-Fakulteti-i-Shkencave-Sociale-Departamenti-i-Psikologji-Pedagogjise.pdf>
- Tomorr Plangarica, “Mbi disa tregues të aspektit “normativ” në mësimdhënien e sotme të gjuhës shqipe”. *Konferenca shkencore “Shqipja në etapën e sotme: politikat e përmirësimit dhe të pasurimit të standardit”*. Qendra e Studimeve Albanologjike. Tiranë, 2011, f. 500.

Materiale ndihmëse

- <https://izha.edu.al/new/2017/03/21/reforma-kurrikulare/>
- <https://www.compareyourcountry.org/pisa/country/alb?lg=en>
- Instituti i Zhvillimit të Arsimit, *Kurrikula e bazuar në kompetenca*, Lënda: Gjuhë shqipe, Shkalla: III Klasa: VI-VII Shkalla: IV Klasa: VIII, Tiranë, 2016, (<http://izha.edu.al/Biblioteka/3Programe%20Lendore/2Programet%20e%20Arsimit%20Baze%20Kurrikula%20e%20Re/Programet%20e%20Klases%203%20dhe%20%208/Programet%20e%20klases%20se%208/Gjuhe-Shqipe5.pdf>).

- Instituti i Zhvillimit të Arsimit, *Kurrikula e bazuar në kompetenca*, Lënda: Gjuhë shqipe, Shkalla: III Klasa: VI-VII Shkalla: IV, Shkalla: IV Klasa: IX Tiranë, 2017 (<http://izha.edu.al/new/wp-content/uploads/2017/12/Gjuhe-shqipe.pdf>).

- Instituti i Zhvillimit të Arsimit, *Kurrikula e bazuar në kompetenca*, Lënda: Gjuhë shqipe, Shkalla: III Klasa: VI-VII Shkalla: IV Klasa: VII, Tiranë, 2016, (<http://izha.edu.al/Biblioteka/3Programe%20Lendore/2Programet%20e%20Arsimit%20Baze%20Kurrikula%20e%20Re/Programet%20e%20Klases%202%20dhe%20%207/Programet%20e%20Klases%20se%207/Gjuhe-Shqipe.pdf>).

- Instituti i Zhvillimit të Arsimit, *Kurrikula e bazuar në kompetenca*, Lënda: Gjuhë shqipe, Shkalla e tretë dhe e katërt, klasa VI, VII dhe VII, Tiranë, 2015.

- Instituti i Zhvillimit të Arsimit, *Manual i procedurave të hartimit të kurrikulës dhe udhëzues për vlerësimin e kurrikulës së arsimit parauniversitar*, Tiranë, 2011.

- Republika e Shqipërisë, Ministria e Arsimit dhe e Sportit, *Korniza kurrikulare e arsimit parauniversitar të Republikës së Shqipërisë*, Tiranë, 2014.

- Vendim i Këshillit të Ministrave, nr. 11, datë 11.1.2016, “Për miratimin e Strategjisë së Zhvillimit të Arsimit Parauniversitar, për periudhën 2014–2020”, *Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë*, Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare, Viti: 2016 – Numri: 2, f. 15-58.